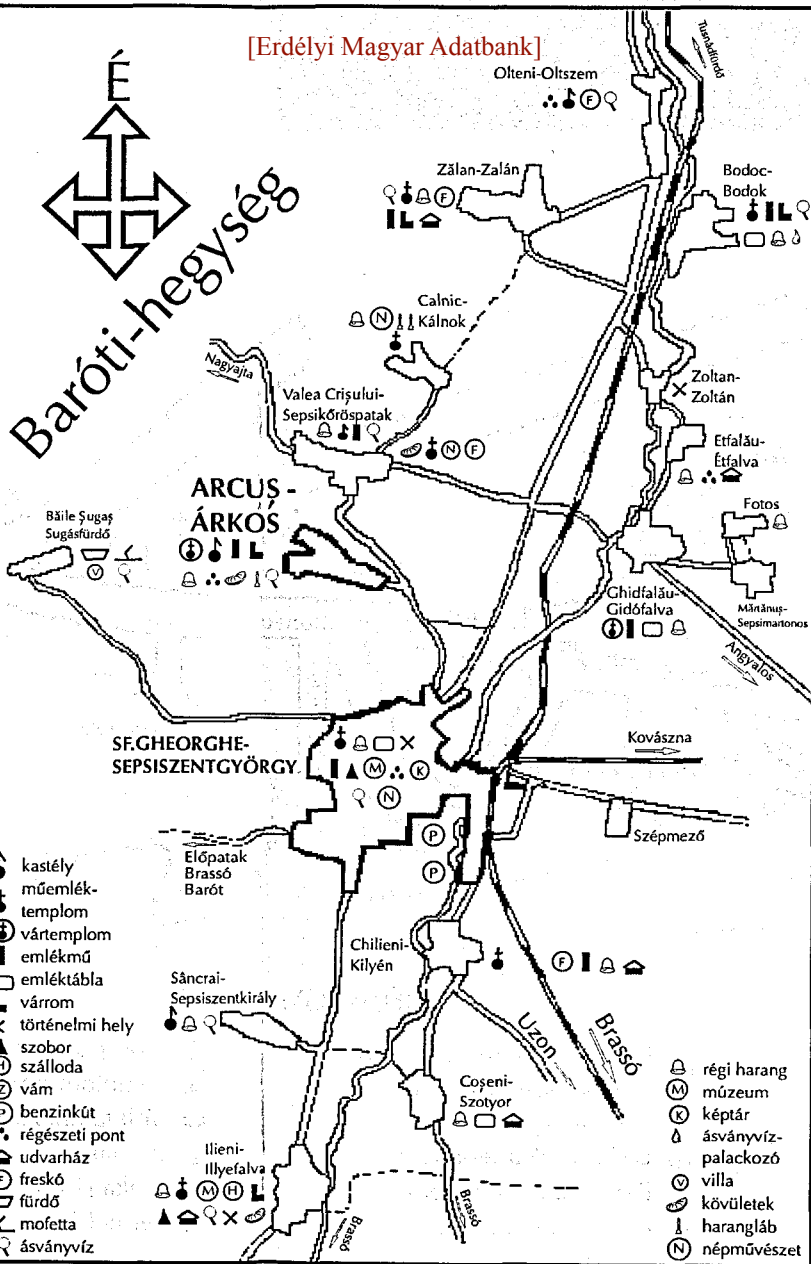

ÁRKOS

Baróti-hegység

- kastély
- ⊕ műemlék-templom
- ⊕ vártemplom
- ▬ emlékmű
- emléktábla
- ▭ várom
- × történelmi hely
- ⊙ szobor
- ⊙ szálloda
- ⊙ vám
- ⊙ benzinkút
- ⊙ régészeti pont
- ⊙ udvarház
- ⊙ freskó
- ⊙ fürdő
- ⊙ mofetta
- ⊙ ásványvíz

- ⊙ régi harang
- ⊙ múzeum
- ⊙ képtár
- ⊙ ásványvíz-palackozó
- ⊙ villa
- ⊙ kövületek
- ⊙ harangláb
- ⊙ népművészet

A sorozat születéséről

Az Országos Dávid Ferenc Ifjúsági Egylet - az erdélyi magyar unitárius ifjúság és az Unitárius Egyház ifjúsági szervezeteként - jellegéből kifolyólag felvállalta a helytörténeti feltárást és hagyományőrzést is, amit elsősorban e faluismertető füzet-sorozat indításával kíván véghezvinni.

Az említett sorozat indítójaként 1996 karácsonyában adtuk ki első helytörténeti, helyismereti füzetünket Homoródalmás címmel, a helybeli tagegylet segítségével.

Homoródalmás volt az 1996. évi konferenciánk színhelye. A konferenciákat vendégül látó településekről, valamint a nevezetes műemlékekkel rendelkező egyházközségeinkről hasonló füzetek kiadását terveztük. Így került sor 1997-ben az Ürmös és Székelyderzs, 1998-ban pedig a Bölön című füzetek kiadására.

Ebben az évben Karácsonyfalva és Árkos helységeket bemutató füzetekkel szeretnénk folytatni faluismertető kismonográfia-sorozatunkat. Távlati elképzelésünk pedig az, hogy megjelenő kiadvány-sorozatunk lassan átfoghassa Egyházunk minden ismertetésre és megismerésre érdemes jelentősebb egyházközségét.

Ehhez kérjük Isten segítségét.

Az ODFIE Választmánya

[Erdélyi Magyar Adatbank]

Előszó

A szerzők, mert egyiket 1936 nyarán, éppen Árkoson, apai őseinek földjén jegyezték be az unitárius születési anyakönyvbe s mert ehhez a faluhoz kötődnek gyermekkori emlékei, a másikat, mert 38 éven át volt tanítómestere itt az egymásra következő emberöltőknek s most is e település lakója, gyűjtötték - egymástól függetlenül - Árkos múltjára és kevésbé jelenére vonatkozó történelmi adatokat. A cél közös volt: egy falutörténeté ványolni azt, hadd okuljon belőle a jelen és az utókor, olvassa az ifjú árkosi, vagy akár háromszéki fiatal, hogy ez a székelymagyar faluközösség, egyike a környék legjobbjainak, férfiként lovagolja meg ma is a XX. század végének ügöző gazdasági versenyét, élni és alkotni akar, akárcsak az elődök. No meg aztán miért ne mentené a szerzőkettes a pusztuló adattárát? Lám, más nemzet olyan történelmet ír magának, amilyent éppen csak akar, mi miért ne rögzítenénk a miénket úgy, ahogyan az volt?!

Önzetlenül mondunk köszönetet azoknak, akik részletadataikkal gazdagabbá tették ezt a kiadványt: Székely János árkosi unitárius lelkesnek, Kisgyörgy Benjáminnak (Sepsiszentgyörgy) helytörténeti adataiért, Földesné Ütő Erzsébetnek a közlésre átengedett régi képeslapokért, Kisgyörgy Blanka tanárnőnek a dendrológiai adatokért.

Sepsiszentgyörgyön, 1998 évi
március hó 21-én

a szerzők

[Erdélyi Magyar Adatbank]

A föld, ahol fekszik

Ott, ahol a Keleti-Kárpátok kanyarulata van, a Baróti hegység délkeleti peremének és a háromszéki rónának, a Szépmezőnek a találkozási övezetében fekszik ez a falu, az egykori Háromszék, a mai Kovászna megye székhelyétől, Sepsiszentgyörgytől alig 3 km-re, észak-nyugatra.

Határában hegyi legelők, kiterjedt lomblevelű erdők, gazdagon termő mezők, patakok és folyó menti kaszálók, rétek váltogatják egymást. A vidék legmagasabb pontja az 1000 métert megközelítő Baróti hegység gerince (Görgő-csúcs, 1017 m), legalacsonyabb az Olt folyó síksága (525 m).

A falu 578 m magasságban fekszik a tengerszint fölött. Az 1992-es népszámlálás szerint lakóinak száma 1248.

Árkosnak időtlen idők óta a rendtartó székely falu hagyományaira alapozó önkormányzata volt. A mindenkori bírók a falu jeles családjaiból kikerülők és tekintélynek örvendő személyek voltak. 1968-ban, Románia új meggyésítése óta, a szomszédos Sepsikőröspatak községhez tartozik, mint falusi település.

Erdőkön-mezőkön és a belterületeken is színtiszta magyar helynevekkel találkozunk. A falu a Sugás-, Geje-, és a Benkő-patakok vizéből kialakuló Árkos- vagy Falupatakának mély teraszokkal határolt völgyében, árkában fekszik, s minden valószínűséggel neve is innen ered.

Írásos dokumentumokban 1332-ben szerepel először, a pápai tizedjegyzékben, ARKUS néven. A XIX. század derekán lakóinak száma 1643 volt. Jelen század elején 1558 lelket számláltak itt (860 unitáriust, 453 reformátust, 150 római katolikust, 87 görög katolikust, 24 görögkeletit, 11 zsidót és két evangélikust). Valamikor ehhez a településhez tartozott Sugásfürdő területe is, később Sepsiszentgyörgy vásárolta meg a fürdő és üdülőtelep kiépítése céljából.

Egy kis geológia

A vidék földtani képe elég változatos. Mélystruktúrája a Kárpátok kréta-kori (ún. ílis homokkő, márga, mészmárga, mészkő, agyagpalás) képződményeiből áll, amelyet éppen a falu szülötte, a fiatalon és tragikusan elhalt dr. Kiss Ernő (1887-1918) geológus tanulmányozott behatóan doktori értekezésében. Az ún. Cserelői régi kőbánya rétegeiben fedezte fel a híres árkosi ammonitesz-faunát (megkövült

lábásfejúeket). Az itt fejtett homokkövekből készítette 100-150 évvel ezelőtt a mai temető díszes sírköveit a kőfaragó Veress Dániel és társa. A kréta-képződményekből mészkőmasszfvumok maradtak elszórtan a felszínen. Ezeket régen kifejtették és a meszet kiégették. Ennek az emlékét őrzi a Mészpest helynév és a Középhegy oldalában emelkedő Kurátor sziklája. A kb. 150 millió évesnél idősebb kréta talapzaton, a medencében hullámzó pliocén (3,5-4 millió évvel ezelőtt) kori tótenger üledékei nyugszanak: márgák, agyagok, homokok, kavicsos rétegösszetek. Ezek foglalják magukba a kitermelhető vastagságot is elérő szén(lignit)rétegeket, amelyeket a szomszédos Sepsikőrőspatakon külműveléssel fejtettek, Árkos határában pedig, a Tanórkapu előterében, egy ikersiklóval fel is tártak, de az 1989-es rendszerváltás után kialakuló feltételek mellett nem bizonyult kifizetődő vállalkozásnak. A falu alatt is széntelepek húzódnak (fűtőértékük 1250kcal/kg), a Kökönyes patak fel is tárta azokat. Bennük gazdag kövült gerinctelen és gerinces maradványok, valamint ősnövények (fosz(íliák) vannak. A jelenlegi vámhivatal építésekor ős gímszarvas, a Tóth Kálmán-féle bennvalótól őstulok szarv- és fogmaradványai kerültek napvilágra.

A sárga agyagok cserép- és téglaegetésre, a márgák kerámia készítésére alkalmasak. Az Olt és mellékvízei mentén építkezési célokat szolgáló folyami homok- és kavicsstelepek vannak. Árkos altalajának hasznosítható ásványi kincsei közé soroljuk még az ásványvizeket. A múltban a magas lítium tartalmú Gloria-, majd a Benkő-forrás lúgos-alkalikus gyógyvizét palackozták is. Az erdős övezetben ma is ismertek az Égeveszi-, Árnypataki-források, Cukrász vagy Kiss Imre és a Veress Samu borvize. Ezek egy észak-déli irányú nagy strukturális törésvonal mentén jutnak a felszínre, amely Sugást Előpatakfürdővel köti össze. Ez könnyíti meg a vulkanikus eredetű széndioxidgáz vándorlását. Ennek köszönhetőek a savanyúvizek és a sugási mofetta (száraz széndioxidfürdő).

Amit a humusz takar

Kísértenek a kérdőjelek: az idők folyamán kik, milyen népek telepedtek meg időlegesen a falu helyén és annak környékén? Ma még nem tud kimerítő választ adni erre a kérdésre a régész. Politikai vagy anyagi okok miatt kevés alkalom adódott e század folyamán arra, hogy itt rendszeres ásatásokat végezzenek, és még kevesebb arra, hogy a

szórványleletek vagy a kuriózumszámba menő ásatások eredményeit valóságghűen leírhatják.

1883-ban Benkő Ferenc „a földben kőfejszét” és a Vadason „kőfokost” talált. 1891-ben pedig két darab kőeszköz került a faluból a sepsiszentgyörgyi Székely Nemzeti Múzeum állagába. A rézkor végéről vagy a bronzkor elejéről származó két fejsze 1928-ban került napvilágra. Ezeket Roska Márton régész határozta meg. Id. Bíró Mihály kovácsmester műhelyébe ugyancsak rézbalta került innen, Dancs József pedig Gejemezejéről, rézsalak és holszenes rétegből, szántóföldből két rézbaltát és egy darab rézből való nyílhegyet mentett meg. A megtalálók ezeket a leleteket az említett múzeumnak adták. A IV. századból származik a szakemberek szerint az az ujljenyomatokkal díszített cserépedényalj, amelyet Kisgyörgy Benjámin talált 1955-ben a Veresgödör nevű helyen és ugyancsak a múzeum állagát gazdagítja. Az 1920-as években Incze Kálmán alszegi lakótelkének Éhmáj mezőrszre rugó oldalában csűrépítés során őskori agyagedény égető kemencét tártak fel véletlenül, Régeni Áron tanító jelenlétében. A töredékből 20 cm magas keskeny nyakú kancsót lehetett összeállítani. A lelőhelyről később előkerülő anyag a múzeumba és az unitárius egyházközséghez került Imreh Domokos és Váradi Erzsébet jóvoltából. Egy, a Sicc-kerből előkerült cseréppipa ugyancsak Kisgyörgy Benjámin tulajdonában van.

Régészeti ásatás színhelye volt az Olt teraszán fekvő Bedeháza nevű egykori település helye; a Szentegyháza nevű dombon fekvő régi templomról, valamint az árkosí Várhegy. Bedeházán vasúti munkálatok alkalmával (1912) koraközépkori kerámiát és XI-XIII. századi lakásmaradványokat tárt fel dr. László Ferenc. 1949-ben hasonló leleteket hozott itt felszínre a Székely Nemzeti Múzeum és a Román Akadémia közös régészcsoportja.

Szentegyháza tetején egy régi román kori, félköríves szentélyű és egyhajós templom alapjait (28x9,5 m) tárta fel a sepsiszentgyörgyi múzeum 1958-ban. Ezt kör alakú vár övezte. A szakemberek szerint a XIV. század elején épült. A leletmentők kerámiát és csontokat találtak. Ez lehetett a régi Árkos temploma.

Régóta foglalkoztatta a falu lakóit a „várhegyi titok”. A Sugás- és a Benkő-patakok által közrefogott meredek hegycsúcsot (Várhegy, 735 m) már Orbán Balázs is átvizsgálta (1868), ám „falrakat” maradványaira nem akadt. Abban nyugodtak meg, hogy ez a hely a falu lakóinak alkalmi rejtek- és védelmezőhelye volt. Hasonló véleményt fogalmazott meg 1947-ben dr. Székely Zoltán régész is. Ő az ásatások alkalmával régészeti leletekre nem talált. Szerinte egy 76x72 m átmérőjű „földvár”

volt ez, amelyet árok és egy 3 m magas földhányás övezett. Az elmúlt századokban az a hit élt a faluban, hogy a Várhegyen kincsek vannak elásva. Id. Révész Sándor mondogatta is, hogy „a hegy mélyében aranyekék és sodronyok vannak felaggatva”. A néphit szerint ezt csak „egy hetedik szülött, kék szemű fiúgyermek láthatja meg”, akinek a körmét be kell kenni fehérmák olajával s akinek bekötött szemekkel kell kémlelnie a föld alatt levő kincset. Tegző Sándor és fia, a mikós diák Tegző Sámuel, későbbi néptanító, dr. László Ferenc tanárának biztatására, munkához is látott. S bár ők már alig hittek a babonában, mégis a hetedszülött Szép Józseffel „kikémleltették” a terepet. Mondanunk sem kell, hogy sem kincset, sem pedig egyebet nem találtak. A nép azonban sokáig hitte, hogy az amúgy is „jól álló” Tegző család az itt kiásott aranyból gazdagodott meg. Később rá kellett jönnie, hogy az igazi kincseket a termőföld és a munka teremti meg.

A helyi hagyomány más „váraokról” is megemlékezik. Ilyen a Pisztrángos-patak feletti gerincen Macskavár (Macskaponk tetején), majd fennebb Kisasszonyvára. Néhai Rényi István és Tegző Sándor szerint a mai Kovácsmár neve régebb Kovácsvár volt, ahol tényleg „erősséget emeltek a régiek”. Ezek a helyek egyelőre mélyen hallgatnak.

Újabbán - 1985-ben - 261 db. thassosi tetradrachmára és a római köztársaság idejéből származó éremleltre bukkantak az ún. Vásármezeje teteje nevű Olt-teraszmagaslaton, a Csík felé tartó út közelében. A Bukarestbe került lelet azt bizonyítja — írja az azt feldolgozó Székely Zoltán, — hogy „K.re. a 2–1 századokban ... fontos kereskedelmi útvonal vezetett itt át.”

Barangolás a múltban

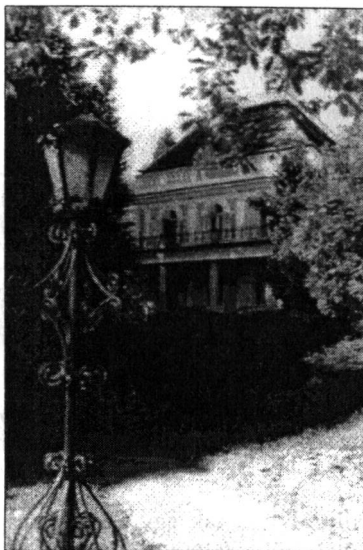
Az csak természetes, hogy a vidéken letelepedett őseink sepsi-székelyek voltak, ám a falu kialakulásának idejére vonatkozó forrásokkal nem rendelkezünk. Ilyenkor a „csevegő szájhagyomány” siet segítségünkre, hiszen „az idősebbek ma is úgy tudják, hogy Árkos négy falu lakóiból alakult”. Ilyen volt a régi Árkos (emlékét helynév őrizi), tőle nyugatra a völgyben fekvő Oroszfalu (a mai ún. Sicckert táján), Pincehely (az Árkos patak falu alatti bal oldali lapályán), valamint a tatárok által elpusztított Bedeháza. Ennek lakói is Árkosra menekültek. A ma is élő Bedőházi család a nevében őrizi ennek a településnek az emlékét. Eddig a szájhagyomány. Oroszfaluról semmit sem tudunk. Emlékét csak egy helynév mentette át. Pincehelyen azonban még ma is

forгат ki az ásó vasa középkori településre mutató maradványokat. Közeliében van a feltárt Árpád-kori szentegyházi templom is. Az írásban is fennmaradt „Romlott Szentegyháza” elnevezés arra utal, hogy a megromosodott egykori templom helyébe még valamikor a gót kor végén, fenn, a mai falu közepe táján új templomot emelt magának a faluközösség.

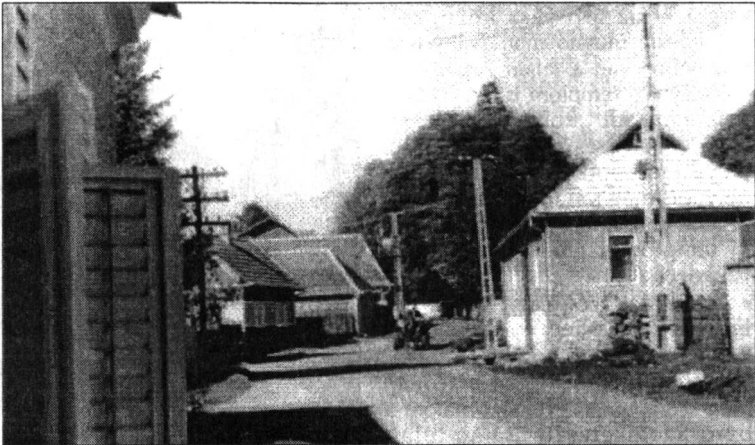
Bedeházáról az 1567-ből származó regesztrum már nem emlékezik meg, de adat van arra, miszerint 1575-ben mint praedium még szerepel. A Bedeházi-malom a báró Szentkereszti-család tulajdonaként még a XVIII. században is működött.

A falu rövid törtériját megíró Kiss Mihály (1809-1889) unitárius lelkész szerint mintegy 80 bedeházi személy telepedett Árkosra, és a többi kis településnek sem lehetett több lakója.

Kállai Ferenc állítását, miszerint a falu nevét avar kori sáncokról, ún. árkokról kapta volna, ma már kevesen hiszik, ezekről ugyanis hallgat a régészet. Mások szerint a nagy Opurnak éppen egy „Árkos nevű követe volt, akit Szent Istvánhoz küldött”. A Székely Oklevéltárban lapozgatva a XV. század elejéről, 1404-ből, majd 1463-ból találkozzunk Árkosra vonatkozó peres okiratokkal. Ilyen az is, amely szerint 1583-ban Báthory Zsigmond fejedelem Kolozsváron adománylevelet készített sepsiszentgyörgyi Daczó Ferencz árkosi és bedeházi birtokaira. Az 1602-ből származó Bástia-féle összeírás szerint Árkoson egy főnemes sincs, de van 11 lófő (Kölne, Veress, Benkő, Raffai, Gelei, Tegző nevűek), 19 szabados a Mihály, Dancs, Barabás, Kiss családokból, egy szál jobbágy és egy darabont. Ekkor a falu már a nagyobbak közé tartozhatott, hisz az 1567-es összeírásban 30 kapuval szerepel. A századok folyamán az élet nehezebb feléből is kivették a részüket az árkosiak, ezt mi sem bizonyítja jobban, mint Nemes Tamás sepsiszéki

A báró Szentkereszti-kastély keleti oldala. Ma Művelődési Központ.

Alszeg

alkirálybírónak egy Sepsiszentgyörgyön 1694-ben kelt jelentése, miszerint „Veterani tábornok kvartélyozó német vitézei nagy terhet jelentettek a falu népének”. A háromszéki önvédelmi harc idején, 1848/49-ben, ott voltak az árkosiak is, s eddigi kimutatásaink szerint 60 személy „tüntette ki magát”, hősi halált halt avagy életét veszélyeztette a szabadságért. Ennél több halottja csak Kézdivásárhelynek volt. Helyszűke miatt most csak Szász István honvéd nevét említjük, aki a szomorú kimenetelű szépmezői csata áldozata lett. Báró Szentkereszti Zsigmond (1817- ?) huszárornagyi rangban állott „az igazak oldalára”, s ezért súlyos nagyszabeni börtönt szenvedett. Árkosi Bihari Mózes és Utó Dániel is a szabadságharcban tűntek ki. Utóbbi huszár főhadnagy volt. Lőrincz Józsefnek, Bem vezérkari őrnagyának áldásos forradalmi tevékenységéről a háromszéki önvédelmi harc történetét megíró Nagy Sándor hídvégi református lelkész is beszámol. Ő vezette és ő is mentette meg azt a regisztert, amely Bem napi parancsait tartalmazta. Testvéröccsei, Lőrincz Károly mint ezredi káplán, Lőrincz János pedig mint nemzetőrtszot szolgáltá végig a szabadságharcot. Többjüknek szerep jutott az 1854-es Makk-féle forradalmi megmozdulásban is, emiatt börtönbüntetést szenvedtek. Árkosi Bihari Mózes *Fogsági emlékek* címmel naplójegyzetet is írt, Kiss Mihály helybeli unitárius esperes-lelkész a háromszéki forradalmi mozgalom állandó résztvevője

Felszeg

volt, nejével, Barabás Juliannával és Lőrincz Elek unitárius kántortanítóval az árkosí népmesék gyűjtői, Kriza János munkatársai voltak. Az árkosí negyvennyolcasok között van még Benkő György, a helybeli református egyház jötevője és Benkő Rafaelné, aki számos háromszéki „nagyasszony” mellett segítette a szabadságharcot, bújtatta és rejtegette „a szabadulásig” a negyvennyolcas emigránsokat.

Nem kevesebb áldozatot követelt ettől a faluközösségtől a két világháború sem. Az elsőnek 73, az utóbbinak 52 áldozatáról tudunk, akik közül számos idegen földben, ismeretlen helyen nyugszik. Nevüket emléktábla őrzi az unitárius és református templomban és a református templomkertben.

A mindennapi kenyér

A megélhetés forrása itt is a földművelés, az állattenyésztés, az erdőgazdálkodás és az ipar volt. Ezekhez kapcsolódott a későbbi időkben a kereskedelem, különösen a szövetkezeti mozgalom.

A XIX. század elején a község határának 1/3 része a nagybirtokosok, főleg a Szentkereszti és a Benkő családok tulajdonában volt. Ezt a földet az úrbéres földnélküliek művelték. Az ún. hármashatár (forgórendszer) itt

Geje

még a XX. század első felében is „divatozott”. Alsó-Háromszék talaj- és klímaviszonyai alkalmasnak bizonyultak mindenféle szemesgabona, ipari és takarmánynövény termesztésére. Az itt termelt búza sikértartalma miatt országos kiállításokon részesült kitüntetésben. 1884-ben megtörtént az erdők arányosítása, 1898-ban, a lakosság kérésére, végbement a tagosítás. A jelen század első felében már megalakult a lakosság „szakmai képzését szolgáló” gazdakör. Az interbellum vége felé ez gondoskodott a jó vetőmagról és beszerezte a kor szintjén a legjobbnak, legmodernebbnek bizonyuló mezőgazdasági gépeket. A harmincas évek elejének gazdasági válsága visszaesést, az 1940-44 közötti periódus, bár háború volt, pillanatnyi fellendülést eredményezett a földművelés minősége szempontjából.

A századok folyamán rendeződött birtokviszonyokat semmibe véve, az általános ellenállást megtorolva erőszakkal alakították meg a mezőgazdasági termelőszövetkezetet. Azt, hogy ez a gazdaság az akkori nemzetgazdasági helyzetben aránylag eredményesen működött, túlnyomó részben az árkosiak szorgalmának, a település jó talajviszonyainak és a hozzáértő állandó asszisztenciának köszönhetjük.

Sajátos módon az 1989-es hazai rendszerváltást követően itt nem oszlott fel teljesen a közös gazdaság. A magánutat választók végkielégítést kaptak, míg a többiek megalakították a „Búzakalász”

[Erdélyi Magyar Adatbank]

Mezőgazdasági Társulást. Ez részesedés ellenében műveli azoknak a földjét, akik fizikai erejük, vagy idejük hiányában képtelenek erre, és gépi felszereléssel sem rendelkeznek. A társulat 1997-ben korszerű műmalmot nyitott, kenyérsütődéje és állattenyésztési részlege van.

A mezőgépeszeti állomás és a magánszemélyek mezőgazdasági gépeinek a felhasználásával több személy ún. csoportos földművelésbe kezdett.

Árkosnak az interbellum idején közel 2000 hektár erdőbirtoka volt. Erdőgazdálkodásról a század első felétől kezdve beszélhetünk. A közbirtokossági és magánerdők jelentős jövedelmi forrását képezték a lakosságnak. Ezeknek törvény szerinti, ún. visszaszerzési folyamata 1998-ban kezdődött meg. A rendszerváltás utáni években egyre több kisiparos nyitott műhelyt és újra gyökeret kezd verni a magánkereskedelem.

Nép, egyház, iskola, közművelődés

Azt már említettük, hogy Árkos az 1332-ből származó pápai tizedjegyzékben szerepel. 1567-ben a maga 30 kapujával a közepes települések közé tartozott. 1703-ig 143-ra gyarapodott a családok száma. Ettől kezdve folytonos a népességcsökkenés. Nem célunk demográfiai elemzést végezni, így csupán az utolsó 130 esztendő adatait rögzítjük táblázat formájában:

év	összlak.	unit.	ref.	r.kat.	g.kat	ortdx.	
1868	1643	1019	377	60	120	43	O.B.
1903	1558	860	453	150	87	24	Sch.
1992	1248	559	343	313	1	26	népsz.

Az első adatot Orbán Balázs közli monográfiai munkájában. A második az erdélyi római katolikus egyház 1903-ban megjelent ún. Schematizmusából van, míg az utolsó az 1992-es népszámlálás hivatalos adataiból.

A falu magyar lakossága az idők során feltöltődött más vidék lakóival is. A Szentkereszti-család telepített ide néhány görög katolikus vallású lelket olcsó munkaerőként. Pálmay József ismert családtörténeti munkájában összesen 17 itt élő és későbbben ide települt családot említ meg. Ezek ygalogosok, lovaskatonák és lófók voltak, nemesi oklevéllel rendelkeztek.

Ilyenek a Barabás, Bedőházi, Benkő, Domokos, Gelei, Göncz, Kiss, Kisgyörgy, Köntés, Mihály, Péter, Péterffy, Rafai, Szabó, Tegző, Tóth és Veress családok.

Itt kell megemlíteni a XIX. század elején házasság útján ide települő, Zágomból származó báró Szentkereszti-családot, aki megvásárolta az őshonos árkos Benkő-család Zuhanás nevű „fundusán” (telkén, bennvalóján - KgyZ.) a régi reneszánsz udvarházat, s alapjaira a század végén felépítette a ma is álló későbarokk kastélyt, a jelenlegi Művelődési Központot. A letelepülő b. Szentkereszti Zsigmond országgyűlési képviselő is volt. Fia b. Szentkereszti Béla (1851-1925) Háromszék vármegye főispánja, Sepsiszentgyörgy város díszpolgára és a Székely Nemzeti Múzeum igazgató választmányának tagja volt, katolikus főúr és a Magyar Párt megyei elnöke. Fia, ifj. Szentkereszti Béla (1885-1944) szintén országgyűlési képviselő volt, romániai szenátor, író, a Háromszék megyei Takarékpénztár vezérigazgatója.

Árkos egyike azoknak az alsó-háromszéki településeknek, ahol minden korabeli hatalmi erőszak és üldözés ellenére mindvégig hitében erősnek bizonyuló és megálló unitárius egyházközség élt. Mai, várfallal övezett templomát - a Várdombon - 1830-31-ben emelték (feltehetően egy korai gótikus templom helyébe). Ennek helyén egyes kutatók, igen kevés bizonyítékkal, egy félköríves szentélyű román kori templomot is feltételeznek.

A XVII. század első felében ötszögre épült saroktoronyos (bástya) várral vették körül a templomot. A déli szögletén levő erődtornyát harangtoronnyá alakították. A vár építésének befejezését jelölheti a keleti falon olvasható 1639-es évszám. A XVIII. század derekán bontották le a régi templom gótikus mennyezetét és reneszánsz kazettákkal látták el. Mai, barokk stílusú hagymasisakos harangtornyát 1844-ben fejezték be. Innen ma két harang szól a hívekhez. A latin felíratos kisebbik harang műemlék jellegű és akantuszlevelekkel díszített. Felirata: IN GLORIAM UNIUS VERI DEI ET FILII EJUS JESU CHRISTI REFUSA SUMPTUBUS GENEROSI DNI DANIELIS KONTZ PRO ECCLESIA UNITARIORUM IN ARKOS ANNO 1788. A nagyobbik 1 tonna súlyával, a sepsiszentgyörgyi unitárius egyházközség harangja mellett, a mai megye legnagyobb harangja. Felirata: AZ EGY IGAZ ISTEN DICSŐSÉGÉRE ÖNTETETT AZ ÁRKOSI UNITÁRIUS EGYHÁZKÖZSÉG UNITÁRIUS HÍVEINEK ADO MÁNYÁBÓL 1925. ÖNTÖTTE HÓNIG FRIGYES ARADON. A kisebbik harangkülönlegesség, hiszen adataink szerint helyben készült. Az Árkoson lakó és dolgozó Lakatos Mihály, a Székelyföldön eddig

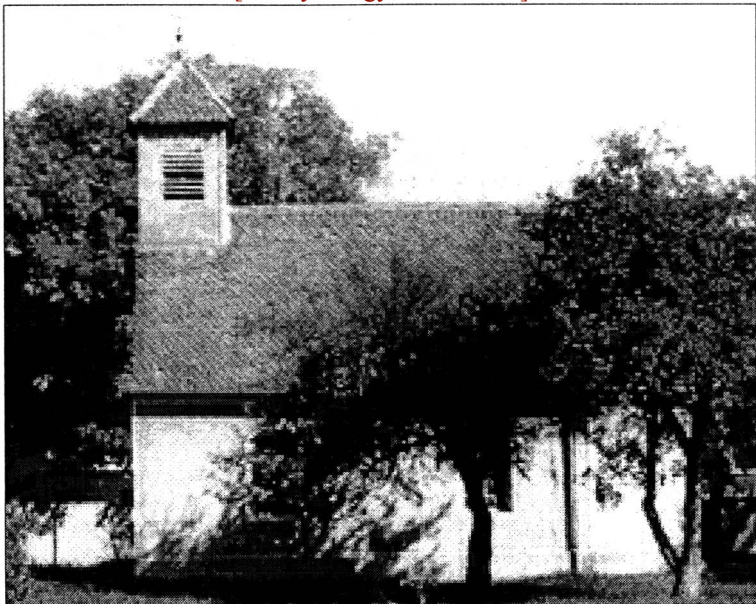

A református templom

ismeretlen harangöntő munkája. Arról csak a helyi hagyomány beszél, hogy 1658-ban vagy a rákövetkező években a környék várait feldúló török-tatár csapatok ezt a várat is bevették. Lőrésék és szuroköntők bizonyítják, minden kétséget kizárva, hogy a várnak védelmi szerepe is volt.

Az unitárius egyház anyakönyvei 1765-től maradtak fenn, de a lelkészek névsora 1598-tól ismert. A kiemelkedő lelkészek között említjük az író-utazó Jánosfalvi Sándor Istvánt (1837-1841 között), Kiss Mihályt (1841-1889 között), Kriza püspök gyűjtőtársát, a későbbi unitárius teológiai tanár Csifó Salamont (1891-1900 között), valamint az árkosi kultúrház építőjét, Végh Bénéiam esperest (1903-1944 között). Jelentős esemény volt az egyházközség életében az 1876 augusztus 27-én megtartott árkosi zsinat. Ezen választotta püspökké az egyház kilyéni Ferencz Józsefet (1876-1928). 1718-tól kezdve árkosi Benkő Rafael (1753-1761), Benkő Ferenc (1761-1771), majd Ferenczy Géza (1920-1938) és dr. Gelei József (1941-1945 között) főgondnoki tisztséget töltöttek be. Az unitárius iskolamesterek (kántorok) névsora is ismert. Ezek közül multhatatlan érdemeket szerzett Árkosi Bihari Mózes (1843-49), Kriza János gyűjtőtársa Lőrinczi Elek (1849-63), Régeni Áron (1916-1941) és a szerző Imreh Domokos (1941-1950).

A falu református egyházközsége 1750 körül alakult, ekkor épült a gyülekezet temploma is. Egy különálló haranglábon két új harang van,

Római katolikus kápolna

amelyet Marosvásárhelyen Rác Sándor és Fiai Rt.-nál öntettek közadakozásból. Az aránylag fiatal gyülekezet lelkipásztorai közül megemlíjtük a külföldön tanult Kolcza Lajost (1868-1913 között), a szótárszerkesztő és Mikó-kollégiumi tanárt, Andrási Tivadart (1925-1941) és a jellemében is példát sugárzó Dávid Györgyöt (1941-1983). Ennek az egyháznak olyan kiváló énekvezérei voltak, mint Fábián Károly (1902-1916), Boga László tanító (1928-1936) és a Mikó-kollégiumi zenetanár Beör Kálmán (1936-1941).

A reformáció utáni időkben kis létszámú római katolikus közösség alakult, ez a szomszédos sepsikőröspataki egyház filiája.

Ez a közösség 1824-25-ben egy kis kápolnát épített, amit Szent István tiszteletére szenteltek fel, patrónusa a mindenkori Szentkereszti-család volt. Két harang szól a tornyocskájában. Egyik műemlék jellegű: Kiss István sepsiszentgyörgyi harangöntő mester munkája 1845-ből származik és Szent György tiszteletére öntették. A

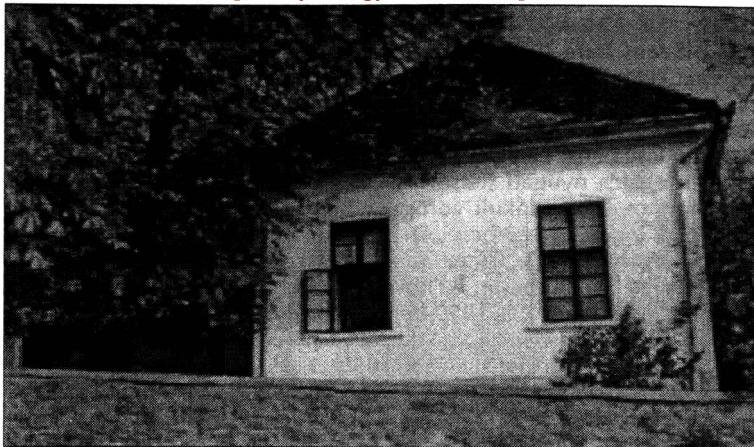
másik Szent Imre tiszteletére készült és a temesvári Novotny-cég műszaki különlegessége (1911).

A báró Szentkereszti-kastély közelében van egy neogótikus temetkezési kápolna s ennek fiatornyában egy Kiss-féle, reneszánsz díszítésű kisharang, amelyet Szent Anna tiszteletére öntettek (1845).

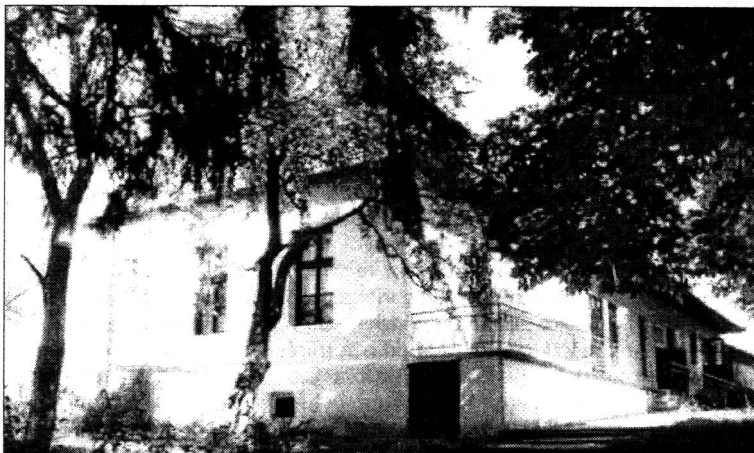
A település nyugati (felső) peremén 1835-ben templomot emelt magának az ekkor alakult görög katolikus kisközösség. Védőszentje Szent Arkangyal. 1842-ben „D. Michael Voncsa” volt a 110 lelket szolgáló egyház papja. Ehhez az egyházhoz tartozott Sepsiszentgyörgy is, valamint Zalanüvegcsúr, előbbi 14, utóbbi 138 lélekkel. A templom egyik harangja, amelyet 1850-ben Keresztelő Szent János tiszteletére öntettek, Kiss János munkája (A K: SZ: TISZTELE. ÖNTETT AZ ÁRKOSI EGY: GÖR. ECCLA KÖLTSÉGÉN 1850) 1926-ban még egy harangot vásároltak a következő felirattal: PAROCHIA GR.CAT. ARCUS PROT.M. HODIRNĂU, preot J.PASTRAV, CURATORII ION VANCEA SI FECIORU MIHAI - Schieb-Kauntz SIBIU 1926. A két világháború között, akárcsak más háromszéki és székelyföldi falvak, Árkos is kapott ajándékba egy ún. „ajándékharangot”, ha volt keleti vallású egyén a faluban, ha nem. Nos, az árkosi „ajándékharang” szerencsés módon ennek a templomnak a harangtornyába került, hiszen az iskolának, aminek küldték, volt csengője. Kőrírata: ACEST CLOPOT S-A DONAT ŞCOALEI DIN ARCUŞ JUD. TREI SCAUNE DE CATRE SCOALA NORMÁLA DE FETE NR. F1. UITA CHIŞINĂU SPRE MĂRIREA LUI DZEU 1937. Alatta „Fabrica de clopote „Öituz” Gh. Dumitrescu Bucureşti.” Mondanunk sem kell, hogy a második világháború után erőszakkal ezt a templomot is az ortodox egyház, az akkori és mostani ún. „államegyház” vette a birtokába. Az elmúlt években teljesen felújították, ám ennek a közösségnek az 1992-es népszámlálás szerint jelenleg csupán 26 híve van. 1222-en magyar nemzetiségűnek vallották magukat.

Orbán Balázs Árkosra látogatva többek között ezt írta: „.... Árkos... fölényét...leginkább a népnevelés virágzásának alapján vívta ki.” Tény az, hogy a falu lakosságának minden időben az iskola jelentette, az egyház mellett, a szellemi gyarapodás forrását. Az oktatás kezdetei itt is ködbe vesznek. 1567-ben rendelték el, hogy egyházi iskolákat létesítsenek ezen a vidéken is, ahol az egyházak kántorai, iskolamesterei legtöbbször a kántori lakon végezték a tanítást. Egy korabeli okirat szerint Árkosi Tamásról tudunk, akit 1639-ben említenek „mesterként”. Itt előbb az unitárius egyház mellett működött felekezeti iskola, amelynek tanterveit a tudós Brassai Sámuel állította össze. Mintegy 30 unitárius iskolamestert ismerünk, akiről már szóltunk, akárcsak a

A „felső iskola” a Várdombon

Az „alsó iskola”. Ma a *Gelei József általános iskola* főépülete.

későbbi református énekező-rekről, akik egyben kántor-tanítók is voltak.

1869-ben megalakult a helyi református felekezeti iskola is. A kettőt Veress György kurátor javaslatára 1871-ben egyesítették és községi iskola lett. Ekkor, 1875-76-ban, épült fel a Várdombon a községi iskola impozáns épülete. A telket az unitárius egyháztól vásárolták. Az egyház az iskola építésébe jelentős összeggel pótolta be. Ide nevezték ki Cserei Gyula (1873), Fábíán Károly és Faluvégi András tanítókat (1874). Ezt az iskolát veszi át a községtől 1896-ban az akkori magyar állam, s mint állami iskola működik 1919-ig. Ekkor

Duka János hegedűkészítő mester
műhelye

születik meg a román állami iskola, ahol a tanítás nyelve román lesz. Hogy az arra igényt tartó magyar gyermekek anyanyelvükön tanulhassanak, 1923-ban az unitárius egyház újra felekezeti iskolát alakít. Benkő Gergelytől telket és egy épületet vásárolnak. Ez a mai ún. „alsó iskola”, amely 1949-ig, az államosításig működik. Ennek keretében jó gyakorlati oktatás is folyik (gyümölcskertészet, fűrés-faragás stb.) olyan neves tanítómesterek vezetésével, mint Régeni Áron (1916-1941), Dancs Pál (1936-1939) és Imreh Domokos (1939-1977), aki a régiek szellemében folytatja a hagyományt.

Az iskoláskor előtti nevelés csak a XIX. század vége felé valósult meg. 1898-ban építették a kor szintjén modernnek mondható óvoda épületét az akkori község és a báró Szentkereszti-család által szerzett és adományozott területen. Ez a kis intézmény ma két szakképzett óvónővel működik.

Az árkosi iskola a rendszerváltás után felvette a dr. Gelei József Általános Iskola nevet. Az 1997/98-ik iskolai évben 105 tanulóval és 11 tanítóval és tanárral működik.

bárány Szentkereszti Béla
(Árkos, 1851—Árkos 1925)
Háromszék vármegye
főispánja

dr. Kis Ernő, geológus
(Árkos 1887—Árkos 1918)

Árkoson mindig virágzott a népnevelés és közművelődés. Lendületet ennek az 1897-ben felépített községháza adott, amelynek emeleti nagyterme lett a közművelődés fészke. Színdarabos táncmulatságokkal egybekötve sorra bemutatták a századforduló és századelő közismert népszínműveit (Az obsitos, Piros bugyelláris, Falurossza, Sárga csikó, Gyimesi vadvirág stb.).

Nyilvántartásunkban több mint 30 többször megismételt és sikerrel játszott színmű szerepel.

Legrégibb múltra az 1877-ben létrehozott olvasóegylet és könyvtár, majd az 1888-ban alakult dalárda tekint. Ez utóbbi 1921-től tagja lett a Romániai Magyar Dalosszövetségnek, s a század derekától férfi, majd vegyes karrá alakul. Sok évtizeden át külön működött az unitárius férfikar. Az árkosi dalosok sikerrel szerepeltek a brassói, segesvári, dévai, kolozsvári és sepsiszentgyörgyi dalos találkozókön, olyan neves karmesterek vezénylete alatt, mint Nagy Lajos, Fábíán Károly, Nagy Dénes, Régeni Áron, Imreh Domokos, Bakk Borbála, Para Sándor és Kökösi Kálmánné. Időközben Végh Bénéám unitárius esperes-lelkész kezdeményezésére (a keblitanács 1934-ben elhatározta egy NÉPHÁZ építését), közadakozásból kultúrház épült Grossmann Erich marosvásárhelyi építésmérnök tervei alapján.

Felavatására 1943-ban került sor. 1989 után visszakerült az unitárius egyház tulajdonába s minden ok megvan arra, hogy az elkövetkezőkben az építető Végh Bénéám nevét viselje.

1890 körül megalakul az Önkéntes Tűzoltó Testület fúvószenekara 23 taggal, s ez, kisebb–nagyobb megszakításokkal, kisebb létszámmal napjainkban is működik. Többszöri sikeres versenyben való szereplését feljegyezték.

1923-ban Régeni Áron és Végh Bénéám megalakították az első Árkosi Népi Vonós Zenekart. Duka János helybeli hegedűkészítő mester hegedűivel kezdte meg működését, s mint ilyen egyedüli volt a maga nemében. Híres prímás, maga is hangszerkészítő mester volt. Utolsó fellépése „eredeti felállásban” 1981-ben volt. Helyét az alkalmilag működő és a nyolcvanas évek elején alakult ún. könnyűzenekar vette át. Ezekkel a művelődési életet pezsgőbbé tevő csoportokkal egyidőben az 1939–40-es esztendőktől kezdve felnőtt az ifjúsági/iskolás tánccsoport. Idegenben és otthon is számos sikeres bemutatkozása volt. A rendszerváltás után a nemzeti tudatra és megmaradásra irányuló helyi közmű-velődés súlypontja, főleg ifjúsági vonalon, áttevődött az egyházak hatáskörébe, az unitárius DF Ifjúsági Egylet, illetve a református IKE megalakulásával.

Az elsuhant XX. század és a korszerű civilizáció nyomán egyre jobban feledésbe merültek itt is, mint más területeken, az egykori népi élet értékei, szokás-, hiedelem-, és viseletvilága. A fekete, vagy „fenyőágas” posztóból készült „férfigúnyát”, keményszárú csizmát és a fekete pertlivel szegélyezett zekeujjast a

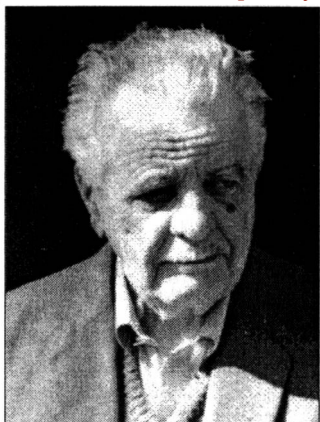
dr. Gelei József

(Árkos, 1885–Budapest, 1959)
zoológus, egyetemi tanár, az
Unitárius Egyház főgondnoka

Végh Bénéám

(Tordátfalva, 1881 –
Sepsiszentgyörgy, 1955)
unitárius lelkész, tb. esperes

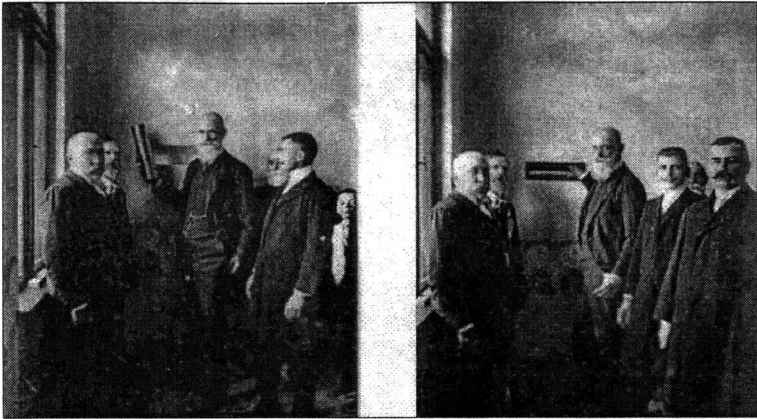

Imreh Domokos
unitárius kántortanító,
számtantanár

század derekán még használták a férfiak. A nők népi viselete már a század elején üzletben vásárolt anyagból készült, de a régi vonalat őrző „miesnap” (értsd: hétköznapi - KgyZ.) és „vasárnapi” mellény, szoknya („vizika”), lajbi, köntös, karinca (kötény) képezte. Albert Ernő a nyolcvanas évek elején még több balladamonddót (Fadgyas Miklós, Tankó Vilma, Veress József) jegyzett fel és hallgatott ki. A régebbi árkosi balladamonddók közül említjük Kiss Endréné Tóth Klára, Cserei Gyuláné Barabás Julianna, Bakó Lajosné Útő Ida és Szépné Révész Anna neveit. Az Alsó-Háromszéken ismeretes népszokások (farsang, radina, szüreti bál, diákbál, halotti- és disznótör, énekes-viccmondásos törökbúzabontás, majálisok stb.) még ma is napirenden vannak. A szólásmondások, népi hiedelmek, helyi mondák (Várhegy titka, Várhegyi kastély, Az aranyforrás, Tatárverés a völgyben stb.) még nem vesztek ki. 1967-ben egy balladaszerző, amolyan vicces gúnyvers jelent meg felragasztva a kerítéseken. Szerzője ismeretlen, címe A vitéz halála. Egy olyan vadászt mókáz ki ez a sok strófás vers, aki tévedésből egy farkaskutyát lőtt meg a vélt farkas helyett. Ennek a falunak mindig megvoltak a maga mesemondói, mókás emberei. Kóta Gyurka unitárius harangozó és mesemondó neve a szakirodalomban is ismert, s ellentétben a már meggyökerezett hiedelemmel, miszerint személye csak egy elképzelt alak lehetett, ő élő ember volt, az egykori Árkoson is élő Kóta-család tagja. Jeles mesemondó volt Dahlström Kálmán (asztalosmester, műkedvelő rovargyűjtő, zenész) is.

Helyszűke miatt sem a helyi mondókat, mókás történeteket, sem más hasonló jellegű szórakoztató anyagot nincs módunkban közölni. Ezek az Imreh Domokos-féle gyűjteményben találhatóak. Ám az árkosi közismert mókás emberek közül álljon itt néhánynak emlékeztetőül a neve: Incze Kálmán, „Bellér”, id. Barabás Sándor, id. Téglás István, Hatházi Lajos, Cserei Gábor.

A fogyasztási szövetkezet emlékműjének befalazása az épület felavatása alkalmával (1909)

(Egykori képeslap. Fotó: Gyulai Ferencz, Sepsiszentgyörgy)

Részvevő személyek (jobbról balra): Benkő Árpád földbirtokos, Végh Beniam unitárius lelkész, báró id. Szentkereszti Béla igazgatósági elnök, Fábián Károly református kántortanító, Szotyori Nagy Lajos földbirtokos

Árkos mai szemmel

Visszaesést jelentett a mindenkoron önkormányzattal rendelkező település életében az, hogy közigazgatási szempontból a szomszédos Sepsikőröspatakhoz csatolták. Önállósulási szándékát Árkos be is nyújtotta a kormányhoz. 1980-ban rendkívüli esemény volt a szomszédos sepsikőröspataki (azóta már megszűnt) szénfejtés megnyitása. Ez egyrészt kereseti lehetőséget biztosított sok árkosi számára, másrészt tetemes mezőcsonkítást eredményezett, hisz a falu elvesztette mintegy 100 hektárnyi jó minőségű szántóterületét.

1997-ben 817 hektár szántóterület műveltek itt a tulajdonosok és 450 hektáron dolgozik a helybeli Búzakalász Mezőgazdasági Társulás. E kézirat lezárásának pillanatában folyamatban van az erdők visszaigénylése. A világháború után eltelt időszakban restaurálták a volt Szentkereszti-kastélyt, aszfaltburkolattal látták el a Sepsiszentgyörgy felől

A Petőfi Sándorról elnevezett kultúrház

a faluba vezető bekötőutat, minimális javításokat végeztek az állami tulajdonban levő épületeken, menetrendszerű autóbuszjáratokkal kötötték össze a települést Sepsiszentgyörggyel. Ivóvizet vezettek a faluba, mert a felszíni szénfejtés miatt apadt a freatikus vízréteg. Ezekből állott a félévszázad „megvalósítása”. A közművesítés, szennyvízhálózat és az esővízlefolyók létesítése, mellékutcák burkolatának feljavítása, járdák építése, a hathatós környezetvédelem stb. nagyon sok kívánnivalót hagy maga után. S bár kábeltelvíziós rendszert szereltek már, csak jelképes a falu telefonhálózata, csupán néhány készülék köti össze a nagyvilággal és a közelgő XXI. századdal.

A volt Szentkereszti-kastély épületében művelődési központ működik, amely a legrangosabb rendezvényeknek ad helyet. Itt székel a Shakespeare Ház és Alapítvány. Árkos más általános érdeklődésre számot tartó objektumai mellett (templomvár, az egyik bástyájába berendezett múzeumszoba millicentenáriumi és 1848-as kopja) figyelemre méltó a Szentkereszti-kastélyt övező arborétum (dendrológiai park). Ebben mintegy 100 fa– és cserjefajt tartanak számon. Ilyen az olajfűz (*Eleagnus* sp.), vérbükk (*Fagus sylvatica* f. *atropurpurea*), tulipánfa (*Liriodendron tulipifera*),

[Erdélyi Magyar Adatbank]

hegyes levelű liliomfa (*Magnolia acuminata*), a keleti hemlokfenyő (*Tsuga canadensis*), fásodó borsócserje (*Caragana arborescens*), gyöngyvirágcserje (*Deutzia crenata*, *D. x rosea*), duglászfenyő (*Pseudotsuga menziesii*), tiszafa (*Taxus baccata*), óriás életfa (*Thuja plicata*).

A művésztaáboroknak helyet adó parkban több monumentális képzőművészeti alkotás látható.

A kastély szomszédságában van az Agronómusok Háza, ugyancsak rangos tudományos rendezvények színhelye. Szállodával és vendéglátóipari egységgel rendelkezik. Ezek révén kapcsolódik be a település a faluturizmus hálózatába.

A polgári település a magyarhoni Mezőtúrral, az unitárius egyház pedig Szegeddel tart fenn baráti kapcsolatot.

A település környékének festői vidéke kiváló lehetőségeket kínál honismerő gyalogtúrákra. A falu központjából induló kék háromszög turistajelzés, Síkóhegy érintésével Sugásfürdőre vezet. Innen a kék pont a Benkő borvízhez, a piros pont pedig, a Görgő-csúcsra (1017 m) át, a Baróti hegység gerincét követő kék sáv jelzés vonaláig kalauzolt el. A két túravonal találkozási pontja a Görgőnyaka nevű helyen történik. Innen (a Gyertyánoskúttól) északra a Hargita felé, déli irányba pedig Előpatak-fürdőre vezet a gerincjelzés.

Temető

[Erdélyi Magyar Adatbank]

Bibliográfia

1. Barabás János: Emlékeztető írás az árkosi unitárium új templom építéséről. Kézirat, 1831. ÁUE.
2. xxx Az erdélyi görög katolikus egyház (román nyelven). Balázsfalva 1842.
3. Barabás János: Torony építéséről való emlékirás... Kézirat, 1843. ÁUE.
4. Orbán Balázs: A Székelyföld leírása. Pest, 1869. III.k.
5. Orbán Balázs: Orbán Balázs saját kezű toldásai a Székelyföld leírása c. művének III. kötetéhez. Kézirat. Az eredetiről másolta Dr. Imreh Barna. Alsórákos, 1958. KgyZ. tulajdonában.
6. Árkosi Bihari Mózes: Fogsági emlékek. Székely naptár 1886 V. évf. 55-57. old.
7. Kiss Mihály: Történeti adatok az árkosi unitárius egyházzól. Kézirat, 1889. AUE.
8. Nagy Géza: A Székely Nemzeti Múzeum Története. Értesítő, I kötet 42-43. old. Sepsiszentgyörgy, 1891.
9. xxx HÁROMSZÉK VÁRMEGYE emlékkönyve Magyarország ezeréves fennállása ünnepére. Sepsiszentgyörgy, 1899.
10. Pálmai József: Háromszék vármegye nemes családjai. Sepsiszentgyörgy, 1902.
11. Kiss Ernő: A Baróti hegyység krétakori képződményei. Kolozsvár, 1911.
12. Roska Márton: A Székelyföld őskora. A SZNM Emlékkönyve. Sepsiszentgyörgy, 1929.
13. Végh Benjámín: Az árkosi unitárius egyházkészség közmívelődési háza építésének rövid leírása. Kézirat. 1945. ÁUE.
14. Székely Zoltán: Jelentés a sepsiszentgyörgyi tartományi múzeum 1945 és 1953 évek között végzett régészeti kutatásairól. Évkönyv. Marosvásárhely, 1955.
15. xxx Négy száz év 1568-1968. Kolozsvár, 1968.
16. Kisgyörgy Zoltán: Árkosi Kiss Ernő. Megyei Tükör (később MT). 1968 nov.23.
17. Székely Zoltán: Materiale ale culturii Sîntana de Mureş din sud-estul Transilvaniei. Aluta, vol. I. Sepsiszentgyörgy, 1969.
18. Kónya Ádám: Árkos. MT. 1969 jan.25.
19. Kónya Ádám: Az árkosi vár. MT. 1969 okt.18.
20. Kisgyörgy Benjámín: Árkos helynevei. Kézirat. 1971.
21. xxx Árkosi Gelei Benedek. MT.1971. feb.14.
22. Kisgyörgy Zoltán: Árkos - 1971. Sepsiszentgyörgy, 1972.
23. Banner Zoltán: Csillagfaragók (itt művészek laknak) Bukarest, 1972.
24. Kisgyörgy Benjámín: Búcsú Duka Jánostól. MT. 1973 aug.17.
25. Borbáth Károly: Adatok a székely népmesék gyűjtésének történetéhez. A Székelykeresztúri Múzeum emlékkönyve. Csíkszerda, 1974.
26. Kisgyörgy Benjámín: Egy céltudatos élet. Emlékezés Végh Benjámínra. Kézirat. 1976. ÁUE
27. Kelemen Lajos: Adatok öt székelyföldi unitárius templomkastély történetéhez. Művelődéstörténeti tanulmányok I. k. Bukarest, 1977.
28. Kisgyörgy Zoltán: Árkosi borvizek. MT. 1977 máj. 12.
29. László Ferenc: Táj és tudomány. Bukarest, 1978. 90.old.
30. ifj. Kisgyörgy Mihály: Új árkosi remények. Ifjűmunkás, 1978, május.
31. Kisgyörgy Benjámín: Domi tanító bácsi. MT. 1978 dec.16.
32. Kisgyörgy Zoltán: Mit ér a Benkő-borvíz? MT. 1979 aug. 11.
33. Kisgyörgy Benjámín: Sorok egy elfelejtett rovargyűjtőről. MT. 1981 jan.17.
34. Kisgyörgy Zoltán: A mesemondó Dahlström Kálmán. MT. 1981. ápr.4.
35. Kisgyörgy Benjámín: A szellemi értékek terjedésének forrása (Az árkosi olvasóegyletről és könyvtárról) MT. 1981 feb.17.
36. Kisgyörgy Benjámín: Emlékezetes est Árkoson. MT.1982 márc. 31.
37. Kisgyörgy Benjámín: A műkedvelő színjátszás közösségformáló ereje. Falvak Dolgozó Népe, 1982 ápr. 24.
38. Dahlström Kálmán: Igaz történet. (Részletek az árkosi mesemondó-asztalosmester visszaemlékezéseiből). Közli KgyB. MT.1982 márc. 30.
39. Kisgyörgy Benjámín: Korbuly János hegedűje. MT. 1983 feb.22.

[Erdélyi Magyar Adatbank]

40. Imreh István: A törvényhozó székely falu. Bukarest, 1983.
41. Kisgyörgy Zoltán: A Síkóhegy alatt. JELZÉSEK-kötet. Bukarest, 1988.
42. Kisgyörgy Zoltán: A Háromszék-Felsőfehéri unitárius egyházkör harangjai. Keresztény Magvető. 1/47. Kolozsvár, 1990.
43. Székely Zoltán: Koraközépkori települések a Székelyföldön (XI-XIV. század). Veszprémi Történeti Tár, 1991, 1/10 10-14. old.
44. ifj. Kisgyörgy Mihály: A templomi orgonák ürügyén. Székely Újság (Kézdivásárhely), 1990 jan., feb., márc.
47. Kisgyörgy Benjámín: A helynevek beszélnek. H. 1991. nov. 12.
48. Kisgyörgy Benjámín: Árkosi kultúrtörténeti mozaik. H. 1992 júl. 3.
49. Seres András: Szentanúk vallomása az 1848-49-es szabadságharcról. Sepsiszentgyörgy, 1992.
50. xxx. ARCUŞ - Árkos. Az árkosi Agronómusok Háza kiadványa. Szöveg és térkép: Kisgyörgy Zoltán (1993).
51. Gyöngyössi János-Kerny Terézia-Sarudi Sebestyén József: Székelyföldi vártemplomok. Budapest, 1995.
52. Kisgyörgy Zoltán: Háromszéki harangok. Sepsiszentgyörgy, 1996.
53. Székely Zoltán: Adatok Kovászna megye (Háromszék) római és népvándorlás korához. ACTA - 1995. Sepsiszentgyörgy, 1996.
54. ifj. Kisgyörgy Mihály: Duka János hegedűszerkesztő mester. Nyomás előtt, kéziratban a Kriza János Néprajzi Társaság kiadványaként.
55. ifj. Kisgyörgy Mihály: „Az egyházmegye legöregebb kántora vagyok...”(Monográfia Kisgyörgy Mihály énekvezérről) Nyomás előtt, kéziratban, u. ott
56. ifj. Kisgyörgy Mihály: Egy kis etnobotanika avagy a falu világa Háromszéken. Előadás, elhangzott a Kriza János Néprajzi Társaság 1993-ban Székelyudvarhelyen megtartott vándorgyűlésén. Nyomás előtt, kéziratban, u. ott.

Rövidítések: ÁUE - Árkosi unitárius egyház; uő. - ugyanő; KgyZ.-Kisgyörgy Zoltán; SZNM - Székely Nemzeti Múzeum; MT - Megyei Tükör napilap, Sepsiszentgyörgy; KgyB. - Kisgyörgy Benjámín; H.- Háromszék napilap, Sepsiszentgyörgy.

ARCUȘ — ÁRKOS

Prima atestare documentară a așezării datează din 1332 cînd apare înscrisă în registrul de dijme papale, dar săpăturile arheologice dovedesc existența omului pe valea rîului Arcuș încă din epoca pietrei. Cîteva dintre aceste descoperiri, precum și cele din epoca bronzului și apoi a Evului Mediu timpuriu sînt păstrate în Muzeul Național Secuiesc din Sfîntu Gheorghe.

Așezarea a luat ființă și s-a extins prin refugiarea în zonă a unora dintre locuitorii satelor apropiate (Oroszfalu, Szentegyháza, Bedeháza) pustiite de tătari și turci. Cercetările arheologice au scos la iveală în locul numit Szentegyháza rămășițele unei biserici gotice.

Așezarea deși mai ferită nu a fost ocolită de evenimentele istorice. Insurecția lui Rákóczi, revoluția de la 1848–49 au avut numeroși participanți din rîndurile membrilor comunității locale. Cunoaștem numele a șaiszeci de localnici care au pierit în revoluția pașoptistă. Printre ei s-au aflat baronul Zsigmond Szentkereszti maior de husari; Mihály Kiss preotul unitarian al satului; doi învățători; József Lőrincz, șef de stat major al generalului Bem și alții. În cele două războaie mondiale au pierit 73, respectiv 52 dintre locuitori.

Populația satului prezintă în ultimele decenii o tendință de descreștere. Potrivit recensămîntului din 1992 satul are 1 248 de locuitori cu următoarea împărțire pe confesiuni: 559 de unitarieni, 343 de calviniști, 313 catolici, 26 de ortodocși.

Satul are o bogată tradiție istorică și culturală. Arhitectural un interes deosebit îl prezintă biserica fortificată unitariană cu o inscripție din anul 1639 care a rezistat cu succes invaziilor tătaro-turcești din 1658 și 1661. Dintre personalitățile remarcabile care s-au născut aici îi amintim pe Benedek Árkosi, scriitor al Colegiului Calvinist; Benedek Árkosi Gelei, medic și scriitor; Benedek Árkosi Tegző, preot unitarian profesor și scriitor; Árpád Benkő economist; profesorul Ernő Kiss, geolog; profesorul József Gelei, zoolog. Dintre slujitorii bisericii unitariene, îi amintim pe preotul și călătorul István Jánosfalvi Sándor; Mihály Kiss, protopop, colaboratorul lui János Kriza; Béniám Végh fondatorul "cooperativei" locale și al casei de cultură. Dintre preoții calviniști îi amintim pe Tivadar András, profesor la Colegiul "Székely Mikó" și autorul unui dicționar.

În 1888 ia ființă corul, în 1890 orchestra instrumentală, în 1923 orchestra de coarde cu instrumente muzicale realizate de localnicul János Duka.

Din punct de vedere turistic Arcuș prezintă numeroase obiective, în ultimii ani remarcându-se unele inițiative pe planul turismului local. Complet restaurat, castelul Szentkeresztii construit în stilul barocului târziu cu o impresionantă grădină botanică este un important monument — azi centru cultural — ce trebuie vizitat. Demne de interes sînt și cîteva case care mai păstrează arhitectura țărăneasă specifică, pietrele funerare cioplite în piatră, ca și clopotele bisericii.

Pe lângă Casa Agronomilor funcționează un hotel și un restaurant pentru turiști. Poteci turistice marcate duc spre ruinele cetății; există numeroase izvoare minerale, iar de pe înălțimi se poate admira o splendidă panoramă a regiunii.

ARCUȘ — ÁRKOS

The first written testimony of Arcuș/Árkos dates back to 1332 as the village is mentioned in the register of papal tithes but archeologists discovered traces of a settlement in the Arcuș/Árkos Valley dated from Stone-Age. Some of these as well as some from Bronze-Age and Middle-Ages are preserved in the National Szekler Museum from Sfîntu Gheorghe/Sepsiszentgyörgy.

The small population of Arcuș/Árkos became bigger thanks to the people came from Oroszfału, Szentegyháza, Bedeháza villages that were destroyed by the Turks and Tatars. On the Szentegyháza terrace archeologists discovered the ruins of an old Gothic church.

Although the village was situated in a safe place it had its moments of historical glory; lots of local inhabitants fought during Rákóczi's insurrection or in the 1848th-49th revolution and there are documents about 60 victims/heroes of these fights. Among them: Zsigmond baron of Szentkeresztii; Mihály Kiss, Unitarian minister of Arcuș/Árkos and two of his students; József Lőrincz, the general Bem's senior officer and many more. Other 73 people died in World War I and 52 in World War II.

Starting with the second half century and especially after the World War II the population of Arcuș/Árkos shows a significant decrease in number. In 1992 it had a population of 1 248 people — 559 Unitarians, 343 Calvinists, 313 Roman Catholics and 26 Orthodoxes.

[Erdélyi Magyar Adatbank]

The congregations are very rich in historical and cultural events here. The local Unitarian fortified church, built in 1639 is very important as an architectural monument. According to the locals, it offered security during 1658 or 1661 as the Turkish and Tatar armies devastated their lands. The village and the congregation yielded important personalities as Benedek Árkosi, Calvinistic rector (17th century); Benedek Árkosi Gelei (1625–1661), physician and writer; Benedek Árkosi Tegző, (1629–?) Unitarian priest, theologian, teacher and writer; Árpád Benkő (1865–1938), economist; Ernő Kiss (1887–1918), teacher and geologist; József Gelei (1885–1952), university teacher and zoologist. Those who served the Unitarian church were István Jánosfalvi Sándor, minister and traveler Mihály Kiss, archdeacon and cooperater of János Kriza and Bénéiam Végh, the one that built the House of Culture and founded the cooperative society. Tivadar András was an excellent Calvinist minister and a dictionary author.

Arcus/Árkos has a rich history of cultural societies like that of the village choir and church choir, both founded in 1888 the brass band founded in 1890 and the string orchestra; the violins used for it were made by János Duka, a local craftsman. The tradition of these groups is continued by the present choir and orchestras.

Arcus/Árkos has touristical facilities as well, while the first steps towards rural tourism have been already made. The recently restorated late-baroque castle of Szenkereszt is one of the touristical attractions. It is a cultural center surrounded by a Botanic Garden too. There are several old buildings interesting gravestones and some valuable bells in the village. Near the Agronomists' House there are a restaurant and a small hotel waiting for visitors. On the mountain there are touristic signs leading to the ruins and the mineral water springs and one can admire the view from the top of the mountain.

E sorozarban megjelent:

**Homoródalmás
Székelyderzs
Ürmös
Bölon
Árkos**

Előkészületben:

**Homoródkarácsonyfalva
Városfalva
Székelyszentmihály**

Írták: Kisgyörgy Zoltán és Imreh Domokos

A színes borító és a szövegközi felvételek Köntés Ernő munkái
Hátsó borító: Képeslap Árkosról, Árkos látképe – Községháza
Gyulai Ferencz sepsiszentgyörgyi fényképész felvételeit a
helybeli fogyasztási szövetkezet adta ki 1909–1914 között.

A térképeket összeállította Kisgyörgy Zoltán

Szerkesztették: Kisgyörgy Zoltán és Veres Péter

Román és angol fordítás: Skultéty Mihaela

Nyomdai előkészítés LITERA — Székelyudvarhely

Színrebontás és nyomtatás: INFOPRESS RT.

Sorozatszerkesztő: Veres Péter

Kiadta az

ORSZÁGOS DÁVID FERENC IFJÚSÁGI EGYLET

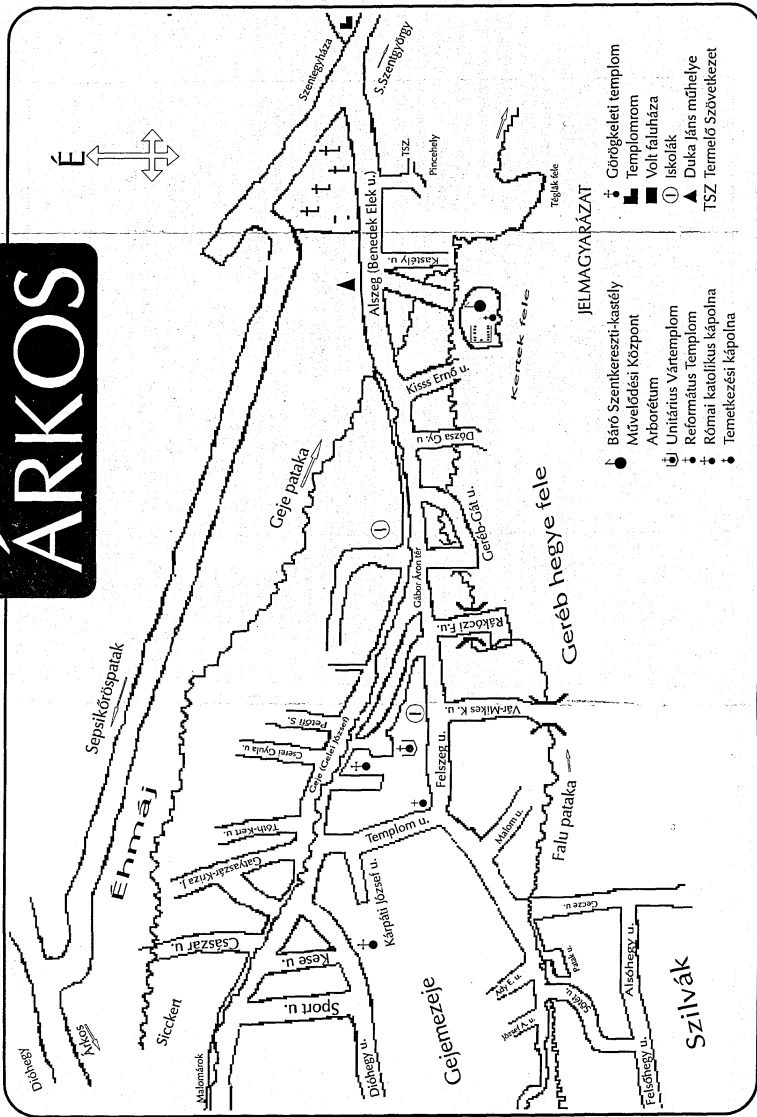
és a székelyudvarhelyi

LITERA KÖNYVKIADÓ

ISBN 973-98931-0-4

ÁRKOS

8050

